

KULTUR-SAILA

PIO BAROJA

ZANA

Oraintxe larogei-ta lau urte bear lituazkean, bizi-rik gerta balitzaiguke Pio Baroja euskaldun eta ospetsuak. Zarra degu dagoneko bere eriotzaren berria, baña ala ere bidezko ta naiko berri deritzait askoentzat, guretarra degun gizon oni eta bere idazlan astunari buruz euskeraz jardun apal au egitea; naiz ez izan, beraz, ni ontarako lagunik aukerakoena, ezin bai ditut irakurri izan ez idaztiak ezta ere Pio. Baroja'ri buruz or ta emen azaldutakoak, bear aiña beintzat.

Aitortz onek bigunduko zizun, irakurle, emen arki bear dituzun utsune errukarriak barkatzerako. Ala uste det.

Iru zatitan agertu nai det emen Pio Baroja'ren nortasuna:

- 1) Gizona
- 2) Idazlea
- 3) Kristaua

Iru azalpenak ondo eskeñi ezkerro Baroja nor dan garbi jakingo zenuteke, baña nik ere ez jakin eta ez dagoanetik eman ezin.

- I G I Z O N A

Donostiar degu Pio Baroja izatez. Gurasoak ere euskaldun jatorrak. Aita bertsolari; ama Naparru aldean, Beran, "Itzea" baserrian jaioa. Bai anai ta arreba bakarra zitun: Dario, gaztetan joan zitzaigun; bizkorra omen zan oso ikasgaietan. Rikardo, bigarren anaia margolanean izen aundikoa. Karmen arrebak bakarrrik landari berriak eman dizkio bere jatorriari: Julio Caro Baroja, etnografo ospetsua Madrid'en eta Pio Mejiko aldean Karmen'en seme ditugu. Ona emen Baroja abizenaren zuaitz-adarrak.

1872 urteko abenduaren 28 an jaio zan Pio, karlisten bigarren guda garaian. Urte gutxi barru Iruña'n degu famili osoa. Emen asi zitun bere ikasketak Baroja gazteak; gorriak ikusi ta igaro bear izan zitun Iruña'n, alkar-gorrotak odoletan askatuta zebiltzaten aldi bildurgarri aietan. An-go urte illunakoñatz sakona utzi bear zuten Baroja gaztearen irudimen zorrotzean; geroago, batez ere lenen idatzitakoetan garbi somatzen omen da an sortutako biziaren irudi samin gazteak, Dostoiwski ta Poe idazle pesimista aitatuekin zer ikusia ematen dion arnas ituna.

Medizina ikastera Madrid'era bialti zun aitak; emen-go estudiante-egun zaratatsuak ere gero "Las aventuras de Silvestre Paradox" liburuan ezarriko zituan. Madrid'en karrera amaitu ezinean Valencia'ra abiatu ziran famili osoa; emen eskuratu zun tituloa, baña sendalari-bidea nun erabili etzuan oraindik. Bein "La Voz de Guipúzcoa" periodikoan Zestuako erriak sendalari bearrean jasotako eskaria irakurri du ta emen degu berriro bere jakintza lan biurtzeko asmotan.

Bizi-modu berriak etzijoakion nolabait ondo, bere ala Madrid'en baidakuskigu, ogi zaltzen oraingoan, mediko gaztea. Jardun onek diru-bide aundirik ez baña bere idazlanetarako laguntza bikuña eman omen zion: ikusmin bizkor eta zo-

rrotzez gendearen griña bereiziak aspertu zitun ogitegiko artu-eman ugarietan; gero nobeletan sortuko dituan personak emen ezagutuak zitun...

Azkenik 1898'n Pio Baroja'ren bizitzak literatu bideetatik joko zun. Ordurako periodiko eta illeroko alde batzutan artikulo banakak idatziak zitun; auetxek zabal zioten bide berri aukeratuena. Urte ontan Paris'en arkitzen degu Pio Baroja beste senbait idazleekin naastuta.

Garai artako idazleak kondairak oso zakar dagerskigu, Paris'en izanduak batez ere. Menendez y Pelayo jaunak bakarrik igaro omen zuan ekaitz aldi ura garbi eta zuzen. Pio Baroja'k ere emen artuko zituan noski, ur zikin aietako zipristiñak, aurrerakoan bere idatziak beteko dituzten lotsagabekeriak.

Emendik aurrera Pio Baroja'ren bizitza idatzi ta idatzi igaro zan; urtean bi edo iru liburu. Azkenengo urteetan burua galtzen omen zijuan eta au nai ta naiez azaldu bear bere idaztietan. Bi urtu inguruan gaitzak makurturik zekarren idazle urtetsua eta azkenik Madrid'en 1956'ko urrillaren 30 il, "materia baztergabe betikorraren itxazoan murgildu", berak idatzita utzi zuanez...

"Itzeako gizon gaiztoa" deitzen omen zioten Beran mutil kokorak eta kalean azaldu ala denak uxatzen zitun inpernuko sorgiñak baño ariñago uxatu ere... Guri ere sarritan Pio Baroja mingotz, asarre, gaizto eskeiñia izan zaigu; ezta ori egia. Adiskide xamur jatorra zan gizartean; esatean eta izatean gezurrak eta zozokeriak, oiek bai ezin ikusi zitun iñola ere; gorroto bizia zeraman beti bere barnean azal zuri utsezko gauzentzat, eta iñolako mugarik gabe agertuko zizun idaztietan bere gogamena, nolanaikoa izan. Egizaletsuak eman dio Baroja'ri askoen aurrean izate gaizto etsaikor ori.

Pio Baroja'ren euskalduntasuna azaltzeko une egozia deritzat oraingoa, YAKIN'en irakurleari gogoko zariola koan. Sarritan aitaturia izan oi da Baroja'ren euskaldun izatea. "Txapel dula dagerkuu beti", zion baten batek euskaldun jator zala adierazi naiean. Euskalerriari maitasuna dariote Baroja'ren zenbait liburuak; agerpenak ikusi besterik

ez dezu... Ontan ere ordea egizaletasuna euskalzaletasunaren gañetik; (egizalea txapel dun ez euskalduna). Ikusgarriak bai ezin obe jasoko ditu mundu guziaren aurrean, baña ain ongi ez daudena itz erdika poliki ez tali? Ez orixe! ... "El País Vasco" irakurri, (Baroja-ren idaztietan, gaitz-gabeko liburu bakarra auxe), emen ikusiko dituzu Donosti erriari eta botatzen dizkionak.

Arrazoirik gabe ere bai batzuetan: euskarari buruz diardunean esate baterako. "Eundik amar ere etzirala -zion noizbait- euskeraz mintzatzzen ziraden euskaldunak". Askotan ezartzen ditu bere liburutan euskeraz esaerak. Maite zun nurbait bere aita bertsolari jatorrak erakutzitako euskera zaarra, baña Madrid aldetik errukarriegi azaldu zitzaion gure izkera. "Illetak, il baño ere lenago kanta zizkion", esango luke Arrue jaunak.

Rafael Sanchez Mazaz idazleak oso egoki esaten digu, "Baroja-ren euskal agerpenak baso belarraren lurrun bustia dariotela, ... gure sukalde zaarretan elur aroan ikus oi diran sagar mardul usatsu pitzatuak bezin goxo-gaziak diradela"...

II I D A Z L E A

Eriotz ondoren zertxo bait bata bestearen kontra ezta baidan ditugu kritikosk Baroja-ren gai oni buruz. Batzuek geigi aipatu dute idazlaria, besteak berriz makuftu. Emen ere erdia ez ote dan egokien...

Idazten, geintsuen ustez erderak izan ditu onenetakua dala ezin uka genezaioke. ;baña Baroja-ren nobelak zerbaiten premia ba dute: "jokera", nobela gintza, arkitektura-ren premia. Dostoiowski-ren antza nabari degu lenago donostiarregan biziaren irudi beltzean. Gertaerak batabestearen atzean ondo ezarrita, gauzak leun eta zuzen daramazkian Dostoiowski-ren arkitektura ikusgarria nai luke Baroja-k. Berak esaten du: "Nobela idatzi aurretik zati guziak lotuta irudi ta gertuko banituzke entun inola ere bukatzerik"...

Orregatik batasun gabekoak dituzu Baroja-ren nobela geintzuenak. Gauzak etorri bezela bial oi zitun eta orrek itzaltzen du askotan irazlearen irudia.

Bestela bere agerpen garri, eder, zoragarriak, ikusmen sakoneraño azterle eztena aitortzen dute, eta irazlea bikañemetakoa. Au ere iñork uka ezen mere ustez. Ez ote ditu Baroja-ren gogamen eta itz naasi gaiztoak begi asko itxutu idazlea kritikatzera?...

Geienen iritziak, esan det, Baroja idaz-erti-lanean erder-literaturaren gallurretan ipintzen dutela. Alaxe da izan ere. "ABC", 31-X-56 egunerokoan arki ditzazuke Pio Baroja il berriari buruz gaurko idazle ospetsuenen iritziak.

"Azkenengo urteetan idazlerik onena, ta Cervantes ta Galdos lagun ditula, gure izkuntzaren iruko berdingabea". Gelegi esan du Juan A. Zunuzegi jaunak. Bere ikusmen zorrotzak aztertu dituan gauzen, nortsuen eta alderdien barnea garbi azaltzea, dute Baroja-ren idaztiak benetan zoragarri, entzungarri, baña idazleak bearresko duan zerbaiten premia ere aitatu degu.

Baroja-ren idaz-lanak aintz goikoenak darizkio Azorin jaunari: "Euskalerriak izan duen margolaririk bikaina". "Gure literaturak beste iñun ere ez du lerro oien bitotz ikutua..." Gure itzaso, mendi, baso, zelaiak izan ere Baroja-ren liburuetan bisi-bizirik daude, baña ez Euskalerrri bakarrik; Londres, Paris, Sevilla, ... eta beste erbesteko zenbait paraje ere eskeintzen dizkigu zeatz eta ondo egoki.

"Las inquietudes de Shanti Andia" irakurtzean itz auek idatzi zitun Azorin-ek: "Gauzak etapersonak obeto azaltzeko ez det uste gauza danik erdera".

Baroja-k etzitun filosofian, soziologian edo beste jakintsu-gaietan gauza berririk asmatuko, baña literaturan beintzat merezi duana eman bear zaio; ta gutxi ere ezta, naiz askoek bestela uste izan.

Zeatztasunak, gauzak ingurutik barnera ta barnetik idaztira diraden bezelaxe erakartze orrek eman dio batez ere gure artean alako izen ospetsua. Askoentzat bere gizalditar idazleetan Baroja da ospetsuen. Oraindik-orain gazte artean gelegi irakurtzen zaio.

III KRISTAU A

Idazle kontuan ez ta bai ari dira kritikoak Baroja'ri buruz; kristautasunari dagokionean ez, emen ez dago otezkorik. Argi ta garbi esan zitun esatekoak mundu guzian aurrean eta ez det uste iñorentzat berri izango danik emen esan dezaketen ezer ere.

"Don Pio el impio" izendatzen zun Baroja'k bere burua. Gizartean beti jator ta zentzudun azaldu zanak idaztietan ixuri zizkizun,agian,bere griña txarren beazun gaizkilleak. Amaikatxo kalte egiñak dituzu Pio Baroja'ren idaztiak irakurle artean.

Lenago ere esan degu 98'ko idazleak ia denak aldi artako ekaitz zakarrak kutsatuta eskeiñi zaizkigula. Pio Baroja izango da bear bada oziñ loi ontako idazlerik lotsagabeenetakoa. Iñoren kontra asteko etzuen batere bildurrik izan. Eleiza katolikoa,apaizak,jesuitak,santuak,Ama Birjiña,Kristo berbera denak zikindu zitun bere luma ariñak, poliki zikindu ere...Zenbait irakurle lilluratzeko ain poliki.

Iñoiz baten batek esaten zidan,Hugo Wast'en liburuak baño askoz ere egokiago litzaigukela Baroja'renak euskeratzea..."Bat edo beste kendu ezkeru onak omen dira gañerakoak"... Norbera ere konturatu gabe gaitzaren eztena polito sakoneratzea,ori da,ori. Onen zuzen ta ixil azi ona ere iten jakingo bagenek...

Baroja'ren nobeletan birauak eta zatarkeriak zenbatu eziñak dituzu. Apaiz eta prailleen kontra batez ere idazkira datorkien bakoitzean askatzen ditu goxoak: tripazale,arroputz,zikin,aul,eta eztakit nik zenbat onelako pekatu bizkarreratzen dizkigun....Kristau zintzoen kolkotik ere naiko parre egindu. Alde gaizto gabeko gizonik ez dago munduan Baroja'rentzat eta berak alde ortatik bakarrik ikusten ditu komeni zaihonean. Loyola'ko San Iñazio,Santa Teresa,Kristo bera ere ostikoka dabilta bere idaztitan .

...Kristoren bizitza kondairan ezartzeko ez omen ditugu bear ainbat argibide,"aldi artako kondaira-gilleak ixil-ixil bai daude". Gezurra Ebangelioak.Gai ontan ere

sartu zitun bere atzaparrak, mundu guziaren aurrean uka ezin dagerkigun Kristo'ren bizitza ukatuaz. Beraz etzun dotriña askorik jakin bear: beste batean Ama Birjiña sortzez garbiza ta Kristo'ren Ama miraritsu garbi izatea berdintzat dauzka.

Nietsche izan du irakasle ta jaun. "Niesche, Buda, ta Kristo, iru gizonak berdintzea, gure Niesche gelegi makurtzea litzake; beste oiek mundua nastu besterik ez dute egin. Zenbat kalte ez ote dituzte egin onelako biraoak darioten liburuak, egingo ere zoritxarrez edozeiñen eskuetan utzi ezkerro.

Gauza oiek esan ditunak esan bearrik ere ez dago kristau aginduak zapalduko ditula. "Erlijioa ta gezurra biok bat". Eleiza ta Aberriarentzat ditu gorrotorik gaiztoenak. "Jainko gabe" esango diotela? Orixe du izenik maiteena "el impio Don Pio" k... Orrelako zapi zikin Baroja'ren idaztietan nai baiño geiago dauzkagu.

"Ez dakit nola kalte egin dezaioken ainbeste astakerik iñori, zerbait ikasi duanari beintzat. Ez jakiñeri bai; baiño kalterik aundiena noski bere buruari egin zion Pio Baroja gizajoak"... J.M. Garcia Escudero'n itzak.

Pio Baroja'ren eriotzak kezka asko sortu ditu kristau biotzetan. Alkar-maitasuna degu guk "gure agindua", eta maitasun orrek batez ere Eleizaren etsaiaren alde jokatu bear, premi aundiena dutenen alde.

Alako zatarkeri kristau, apaiz, santu ta Kristo'ren biotzari zabaldu ditunak ere anima illezkorra zuen; eta anima aorrek zoriona irixteko gure eskuaren bearra. Zer egin degu kristauak, apaizak....? Egunen batean erantzuna eskatuko digu Kristo'ren biotzak.

Imanol Unzurrunzaga

Arantzazu'ko teologilaria